

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՍԵՊՂԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐ

Պատմության աստուածահաւ խմբ իրաց յաղագս պատմութեան Սրբոյ
Յակոբեանց Առաքելական Եպիսկոպոս Երանապետի.
ընկալեալ ի ձեռնամաշիկ պատմամեծար Մանեսի Տէր
Մելիոն գերբնիւր Բանանայէ Պալատու Սուրբ Եկեղեցոյն:

Ի ժամանակի պատրիարքութեան Սրբոյ
Աթոռոյն Երուսաղեմի Տեառն Գրիգորի
Շղթայակիր անուանեալ Սրբազան Ահա-
պետի և Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարք
Տեառն Յովհաննու Կոլոտ կոչեցեալ Սրբե-
պիսկապոսի, կայր ոմն յազգէն Յունաց
Արապ Գալֆա ասացեալ, ճարտարապետ
ներքինապետի արքային, որոյ տունն էր
մերձ Մեթոհիին որ ի Ֆինէա, և ամբարնոցն
ի ծովափն Այսոպարուի: Այս այր յուսացեալ
ի զօրութիւն ներքինապետին՝ յարոյց մեծ
վէճ ընդ ազգիս Հայոց յաղագս Սրբոյ Յա-
կոբեանց գերագահ Աթոռոյն Երուսաղեմի,
և յայն աստիճան բորբոքեցաւ այս վէճ
աղբային, մինչև հարկ եղև երանելի հայ-
րապետին Գրիգորի առնուլ զարքունի հրա-
մանադիրա՝ որ վասն մեր լինելոյ Սրբոյ
Յակոբեանց Աթոռոյն՝ եւ ելանել զալ ի
Պոլիս մեծ, որովք եւ քանիցս ի դատ
վարեալ ընդ Յունաց՝ չկարաց չահիլ ինչ,
քանզի նոցին կողմն, ձեռնառութեամբ
ներքինապետին, առաւել զօրացեալ երևէր.
վասն որոյ և զմեր սէնէտս առեալ ի կող-
մանէ տէրութեան՝ արգելուն անգր և որպէս
թէ լուռ մնան:

Այլ զկնի աւուրց՝ յանկարծ յերկոյեան
իմն պահու՝ լուր աղէտալի բթթոյ հասանէ
առ մերայինսն, թէ ի վաղիւն ընդ առաւո-
տուն զԱթոռն Սրբոյ Յակոբեանց տէրու-
թիւնն հանդերձեալ է տալ ազգին Յունաց:
Լուեալ զայս երկուց Սրբազան Հայրապե-
տացն՝ թէպէտև անհնարին տրտմութեամբ
լցան, բայց արթութեամբ զգօտին ընդ մէջ
ածեալ՝ մեծաւ հաւատով եզին զյոյս իւր-
եանց առ Աստուած, և երկրքին ի միասին
յերրորդ ժամու գիշերին դէմ եղեալ զնա-
ցին ի Պալատ, առ արքունի ճարտարապետ
Մահտեսի Աղայն, որոյ քարաշէն տունն
էր հանդէպ Սուրբ Հրէշտակապետ եկե-
ղեցոյն Պալատու: Ի մտանել նոցա անգր՝
տեսեալ զՍեղրաք աղա սիրելի որդի Մահ-
տեսի Մելքոնին, հարցանեն նմա՝ եթէ Մահ-

տեսի Աղայն ա՛ստ է, ունիմք ինչ հարկա-
ւոր բանս խօսել նմա: Իսկ նա խաբէ գնոսա-
թէ Զէ՛ աստ: Քանզի հայր նորա դեռ նոր
մտեալ էր յանկողին, և ոչ կամի ձանձրա-
ցուցանել զնա: Այլ երանելիացն լուեալ
զստուգութիւն պատասխանի պատանեկին՝
տրտմութեամբ և ցաւօք դառնան յետս
եւ ընդ ելանել նոցա ի տանէ անտի, մինչ
հասանին ի դուռն Սուրբ Հրէշտակապետ
եկեղեցոյն, յանկարծ մահահրաւէր իմն
ցաւ խօստուկի պատահի Սեղրաքին որում
ճարտար բժիշկք չգօրեն զդեղ ուղղու-
թեան գտանել. կոչեն զժամարար քահա-
նայն եկեղեցոյն, որում խոստովանեալ
մեղաց աստութեան՝ հաղորդի ի կենարար
մարմնոյ և արեան Քրիստոսի և ի նոյն
ժամու, ի պատիժ ստախօսութեանն առ
սուրբն Աստուծոյ, աւանդէ զհոգին իւր
առ Աստուած, զրկեալ ի վայելչութենէ
կենաց աստի: (*)

Այլ երանելիացն ուշ ի կուրծո արարեալ,
զիմեն անտի ի Լանկայ՝ ի տուն Մուրատեան
բարեպաշտոն Յարութիւն Ամիրային, որ էր
սիրելի հատաւածառ զենպետին (չէչիւլ-
խալամին): Տեսեալ սպասաւորացն Ամիրա-
յին զերկոսին Սրբազանսն՝ նոյն հետայն
զարթուցանեն զՄահտեսի Սմիրայն. որ և
փութանակի (զայ) առ նոսա և համբուր-
մամբ որոց աջացն հարցանէ. երջանիկ
հարք իմ սրբազանք, առ ի՞նչ ի մէջ գիշերի
աշխատութիւն յանձն առեալ եկեալ էք

(*) Արքունի ճարտարապետ Մահտեսի Մել-
քոնի որդիին՝ Մահտեսի Սեղրաքի յանկարծամահ
ըլլալու պարագան կը հաստատուի նաև Սրբոյ
Յակոբեանց տաճարին մէջ Սուրբ Մինասի մատ-
րան սատափեայ զրան վրայի հետեւեալ արձա-
նագրութեամբ. «Յիշատակ է աստուածաձէր
Տարսիսիցի Մահտեսի Մելքոնին և կողակցոյն
Հանի Նազուլին եւ իւր նախնիք ի կալիսէ մահուն
յանկարծ հարեալ ի Բաւոյիս հոգոյ Հանի Սեղրաքին
և կենդանի որդւոյն Հանի Գրիգորին և ամենայն
զարմից նորա. ՌՃՁԳ (= 1734)»:

առ ծառայ ձեր: Եւ նոքա ասեն: Աստուածասէր Մահտեսի Սկզբ, ոչ վասն մեր անձանց ինչ, այլ վասն պարծանաց տեղեացն համօրէն ազգիս Հայոց Սրբոց Յակոբեանց Աթոռոյն ազատութեան՝ յայտպիտի յանդէպ ժամու եկեալ եմք առ աղետականութիւն ձեր, զի եթէ առաւօտեան թողումք՝ զնայ ի մէջն աշնան չորս օր անձն ազգին, յաղիւտակեալ յանրարի ազգաց թշնամեաց: Եւ պատմեն միլլատմիւնէ գեղեղութիւնն: Ասէ Ամիրայն. Բարի է զոր ասէքզ, հարք իմ սրբազանք, այլ ի մէջ զիշերիս զիս՝ զգորեցից գնալ առ որ հարկ իցէ երթալ: Ասեն երանելի Հայրապետքն թէ՝ Մեք մեծաւ հաւատով եւ յուսով յանձն առնեմք զքեզ Աստուծոյ եւ ազօթս առնեմք՝ զի ընդ քեզ եղիցի եւ ի թիկունս օգնականութեան հասցէ: Իրբեւ լուաւ բարեպաշտ իշխանն զյուսահատութեան բանս նոցա, յանձն էառ գնալ, եւ ասէ. Ահաւասիկ յուսալով յօգնութիւն Աստուծոյ՝ ըստ ձերոց բանից գնամ, եւ զուք կացէք աստ եւ ազօթս արարէք, զի յաջողեցէ Տէր ըստ կամաց հաճոյից ձերոց: Եւ ջերմ սիրով համբուրեալ գտուրք աջս նոցին, ելեալ ի տանէն գնաց ուղղակի յօթեան գեղեղանի, ազգ արարեալ սպասաւորացն զարթուցանել ըզգեցեալ, Զի յոյժ հարկաւոր բանս ունիմ ծանուցանել նմա, ասէ. Կհան սպասաւորքն զարթուցանել զգեցեալն՝ զտէր իւրեանց, ծանուցանելով զգալուստն հատապաճառին զիշերայն յաղագս յոյժ հարկաւոր գործոյ իրիք: Ելեալ գեղեղանի յանկողնոյն գնալ ի միջոյ տեղին, որ է մապէյն օտասին, որում մատուցեալ պատիւ յարգութեան՝ պատմէ զխնդիր Սրբազանիցն եւ արտասուահայց աղաչանք անկեալ յոտն՝ ասէ. Տէր իմ բարերար, եթէ զիշերիս ոչ կատարեսցես այս գործ, յառաւօտեան ելանէ աշն մեծակառոյց վանքն ի ձեռաց մերոց, որ է պարծանաց տեղի համօրէն Հայոց ազգիս մերոյ: Վարանեալ ի միտս գեղեղան՝ լուռ եւ թէ մնայ, եւ ապա զթութեամբ իմն զիջեալ ի խնդիր նորին՝ հրամայէ պատրաստել զկառս իւր եւ պատուիրէ Մահտեսի Ամիրայնին մնալ անդ. Զի ես երթայց, ասէ, առ արքայն. տեսցուք զիս՝ զյաջողեցէ Աստուծոյ: Եւ ի զիշերայն գնաց կառք ի պալատ արքային, ուր իջեալ ի կառացն՝ նստի յիւրապատշաճ տեղին ի մապէյն:

Եւ անգանոր տեսեալ զմեր արքայական հրովարտակ ի վերայ բարձին՝ ճանաչէ, եւ պատուէր տայ հրամանատարաց, զարթուցանել արքայն, զոր եւ զարթուցեալ՝ ծանուցանեն զգալուստ գեղեղանին: Եւ արքայն ապշեալ ընդ անակնկալ եւ յանդէպ ժամանակի զալուստ նորա՝ եւ արտաքս եւ ըստ ծիսի ողջունեալ զմիմեանս՝ նստին: Հարցանէ արքայն թէ՝ Զի՞նչ պատճառաւ ի մէջ զիշերի զիմեցեր առ մեզ: Ասէ գեղեղան. Տէր իմ արքայ, ի զիշերիս հատաւ քուն աչացս, եւ ըստ ամենայնի անհանգիստ եղէ, զի երիցս անդամ մերս Մարգարէն երեւեալ յանուրջս իմ՝ հրամայեաց զալ անպատճառ առ Զեր Տէրութիւնն, եւ ես հաւարեկեալ եւ անճար մնացեալ՝ եկի, եւ ոչ զիտեմ զի՞նչ իցէ պատճառն, զոր Տէր ի բարին կատարեսցէ: Սկսան ապա աստի անտի խօսիլ: Եւ գեղեղան ճարտարութեամբ իմն եմոյժ ի մէջ խօսակցութեան զվէճն երկուց ազգացն, առ որ պատասխանի տայ արքայն թէ՝ Յերուսաղէմ քաղաքն լեալ է մեծագոյն վանք մի Մար-Եղեղայ անուն, որ յառաջագոյն ազգի Յունաց եղեալ իցէ եւ ապա խարգախութեամբ Հայք տիրեալ են մինչեւ ցարգ. արգ զարծեալ տալոց եմք ազգին Յունաց, ահա ա՛յս է սէնէտն Հայոց ազգին, (զոր մինչեւ ցայն վայր չէր ընթերցեալ եւ տեղեկացեալ ի նմանէ ինչ): Ասէ գեղեղան. Տէր իմ արքայ, եթէ հաճեսցէ կամք ձեր՝ ընթերցուք միանգամայն զհրովարտակս զայս: Եւ նա հրամայեաց ընթերցուլ, զոր եւ սկսաւ ի վերուստ ընթերցուլ եւ մի առ մի բացատրել զամենայն սեպհականեալ սուրբ տեղիս մեր: Ապա սկսաւ ընթերցուլ եւ ըզնգովսն ըստ իւրեանց օրինի, այն է թէ՝ Ո՛վ որ գտնաւ առցէ ի Հայոց ազգէն եւ տացէ այլոց ազգաց՝ ժողանդեցէ զվերոյ գրեալ նոգովսն: Իրբեւ լուաւ (արքայն) զբանս զայստիկ՝ զահի հարեալ ասաց գեղեղանին. Ո՛ր հայր իմ, միթէ անգիտութեամբ զնոգովսն զայստիկ ժողանդեցէ էաք: Եւ իսկոյն հրամայեաց բերել զկաղամար եւ զգրիչ, կրկին մակագրեաց ի վերայ խառթին խառթ մի եւ թէ՝ Եւ ես զարծեալ վերստին ետու ազգին Հայոց: Եւ ապա գոհացան զՏեառնէ եւ շնորհակալ եղին զՕրէնսդէն իւրեանց, որ ի ձեռն տեղեան գերծոյց արքայն յայնպիսի մեծ վտանգէ: Յետ այնորիկ

խնդիր մատուց արքային՝ շնորհել զհրովարտակն ինքեան, զի տացէ ազգին Հայոց, և նա յօժարական կամօք և սիրով ետ նմա։ Հուսկ ապա համոզելով զարքայն՝ ասէ. Տէր իմ, ահա առիկ ծանեաք զշնորհ և զզթութիւն Արարչին. զոր արար մեզ. արդ՝ հրամայեալ հանգիցէ Տէրութիւն Զեռ և ծառայ քո առնում մինչեւ ցառաւօտ հանգիստ աստանոր։ Զայս ասելով յղեաց զարքայն ի ներքինս, և իսկոյն տուեալ զհրովարտակն միում ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց՝ ասէ. Ա՛ռ զսա եւ փութով տար տո՛ւր Սոճա Յարութիւն հարազատին մերոյ։ Տարեալ զհրովարտակն սպասաւորին՝ ասէ. Ահա ասիկ բերի ըզխն՝ զրեալն ձեր, վասն որոյ տո՛ւր ինձ հազար սկի ի պարգև։ Եւ նա ասէ. Արդարեւ արժանի իսկ է, յառաւօտուն եկ ի սենեակն և սոցես անպակաս։

Իսկ բարեպաշտօն Ամիրայն անպատմելի ուրախութեամբ սրտի յարուցեալ անտի փութանակի ընթացմամբ՝ իրբութեաւ առեալ, գայ ի տուն և տեսանէ զերկոսին երանելի սրբազան Հայրապետքն, զի տակաւին բացաւ զլիւծ և յորդհոս արտաւածք կային յաղօթս, մատուցմամբ ի համբոյր շնորհաբաշխ սրբոց աջացն նոցին, ուրախական աւետեօք տայ զհրովարտակն՝ ասելով. Աչք ձեր և մեր լուսաւոր եղիցի՝ ահա առիկ արժանահայց աղօթիւք ձերովք կրկին շնորհաց մեզ Աստուած զցանկալին ազանց և զանգին զանձն՝ զԱթոռն Սրբոց Յակորեանց առաքելոց։ Եւ բարեմաղթութեամբ օրհնեն զարժանին օրհնութեան զՄահաւսի Յարութիւն Ամիրայն և զայս։

Իսկ ի լուսանալ առաւօտուն զնաց Արապ խալֆայն առ ներքինապետն զի առցէ զխնդրեալն իւր։ Եւ ներքինապետն ոչ զիտելով զիրն եղելութեան՝ մտանէ առ արքայն, որ իրրեւ տեսանէ զվատաշնորհն այն՝ նախատանօք յանդիմանէ զնա ասելով. Ո՛վ ամենաթշուառ չարագործ, զո՛ւ լինելոց էիր պատճառ արկանելոյ զիս ի ներքոյ այնպիսի բանագրանաց օրինաց մերոց։ Այլ ես բարեօք իմացեալ զստուգութիւն իրին՝ կրկին հաստատուն հրովարտակաւ շնորհեցի ազգին Հայոց զիւրեանց բնիկ սեպհական տեղիս։ Այսպիսի անարդութեամբ կրկին սեպեալ պետն ներքինեաց՝ կորազուիս և ամօթալի ելանէ յերեսաց

արքային, առ որ ի մատչելն Արապ խալֆային առնուլ զակնկալեալ հրովարտակն՝ ասէ ներքինապետն թէ, Հայք ի մէջ զիւրեքի կատարեալ են զզործս իւրեանց՝ առեալ կրկին հրովարտակ ի մեծագոր արքայէն. զոր իրրեւ լուա՝ հիացեալ ապուշ մնաց։ Եւ մինչ խօսէին նոքա անդ՝ եկն գուժկան ոմն ի տանէն խալֆային ողբալով և ասէ ցնա. Զի՞ կաս արդեօք անդէն. փութա՛, զի որդին քո սիրելի յերկիր կործանեալ և ուշաթափեալ մնաց ապշութեամբ։ Ապա յարուցեալ կոծելով զանձն զնաց ի տուն, ուր տեսեալ զսիրելի որդին իւր ի պատանեկութեան հասակի այսպիսի պատահական մահաւոր մեռեալ, լայր և ողբայր անմխիթար, և ի միտ առեալ զչարիս, զոր խորհէր առնել ալլոց, զղջայր և եղուկ կարգայր վատարախտ անձին իւրոյ։

Զհարկաւոր և զպիտանի պատմութիւնս այս մինչեւ ցարդ ոչ էր արձանացեալ զրով, այլ միայն աւանդութեամբ բանազէտ ձերոց լսուր։ Իսկ այժմ զրեցաւ առ ի ծանուցանել և ապանի եկելոց, զի իմացեալ փառս վերառաքեցեն Ամենագոր հաշագործողին և տացին ի խորոց սրտէ զողորմիս յայնմիկ ժամանակի գտանեցեալ ազգասէր և բարեպաշտ անձանց, և զի խնդրեսցուք ի Բարեբաբէն՝ զի մի պակասեցուցէ յազգէս մերմէ զայնպիսի հոգելի կարգաւոր և բարեպաշտ իշխանս, և օրինակ առեալ ի նոցունց բարուցն, հետեող լիցուք և մեք՝ ուղղելով զվարս մեր առ ի պատրաստ գտանիլ ի մենամարտի վասն ազգասիրութեան և մի՛ յետս նահանջել։

Կրեցաւ յամի Տեառն 1832 յամսեանն Մարտի, ի Պօլու՝ մինչ էի տարագիր անգանօր հանդերձ երկու օրգւովքս Տէր Պաղտասարիւ և Տէր Ստեփանոսիւ։

Ես նուաւս Տէր Մելքոն Պոլսեցի։

Հրատարակեց՝ Մ. Ն. Ն.

